

O'ZBEK TERMINOLOGIYASI SISTEMASIDA
POLISEMIYA HODISASI

Termiz davlat universiteti O'zbek filologiyasi
fakulteti Amaliy filologiya yo'nalishi
4-kurs 122-guruh talabasi

Bozorova Xusnida

Kalit so'zlar: polisemiya, terminologiya, o'zbek terminologiyasi, ko'p ma'nolilik, monosemiya, leksik-semantik tizim, termin, terminologik aniqlik, semantik kengayish, sohaviy terminlar.

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek terminologiyasi sistemasida polisemiya hodisasining nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilinadi. Polisemiya tushunchasining mohiyati, uning leksik-semantik tizimdagi o'rni yoritiladi. O'zbek terminologiyasida uchraydigan ko'p ma'noli terminlar misollar asosida ko'rib chiqiladi. Polisemiya hodisasining terminologik aniqlikka ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari terminlarni standartlashtirish va ilmiy aniqlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Аннотация: В данной анализируются теоретические и практические аспекты явления полисемии в системе узбекской терминологии. Раскрывается сущность понятия полисемии и её место в лексико-семантической системе языка. На основе примеров рассматриваются многозначные термины узбекского языка. Анализируется влияние полисемии на терминологическую точность. Результаты исследования имеют значение для стандартизации терминов и обеспечения научной точности.

Annotation: This analyzes the theoretical and practical aspects of polysemy in the system of Uzbek terminology. The essence of the concept of polysemy and its role in the lexical-semantic system are explained.

Polysemantic terms in the Uzbek language are examined through examples. The impact of polysemy on terminological accuracy is analyzed. The results of the study are important for the standardization of terms and ensuring scientific precision.

Kirish:

Tilning boyishida va taraqqiyotida polisemiya — ya'ni soʻzlarning koʻp maʼnoliligi muhim oʻrin tutadi. Har bir til, jumladan, oʻzbek tili ham, jamiyat taraqqiyoti bilan bir qatorda yangi soha va terminlarni qamrab oladi¹. Bu jarayonda terminlar faqat yangi soʻz yasash orqali emas, balki mavjud soʻzlarning maʼno kengayishi, ya'ni polisemiya hodisasi orqali ham yuzaga keladi. Oʻzbek terminologiyasi taraqqiyoti davomida ayrim terminlar bir necha maʼnoda qoʻllanilib, ularning semantik maydoni kengayganini kuzatish mumkin.

Asosiy qism:

Polisemiya (yunoncha poly — “koʻp”, sema — “maʼno”) — bir soʻzning bir necha oʻzaro bogʻliq maʼnolarga ega boʻlishidir. ²Tilshunoslikda polisemiya tabiiy tilning eng muhim semantik xususiyatlaridan biri sifatida qaraladi. Masalan, oʻzbek tilidagi “ildiz” soʻzi botanika, morfologiya, matematika va metaforik sohada turlicha maʼnoda ishlatiladi.

Monosemiya — faqat bitta maʼnoga ega soʻzdir. ³Terminologiyada ideal holat monosemiya hisoblanadi, chunki terminlarning asosiy talabi — aniqlik va bir maʼnolilikdir. Ammo amaliyotda koʻp hollarda terminlar polisemiya hodisasiga uchraydi.

Polisemiya masalasi oʻzbek tilshunosligida A. Madvaliyev, Sh. Rahmatullayev, N. Mahmudov, D. Quronov kabi olimlarning tadqiqotlarida

¹ Rahmatullayev Sh. Hozirgi oʻzbek adabiy tili. – Toshkent: Oʻqituvchi, 2010

² Madvaliyev A. Oʻzbek tili leksikologiyasi. – Toshkent: Fan, 2006.

³ Madvaliyev A. Oʻzbek tili leksikologiyasi. – Toshkent: Fan, 2006.

yoritilgan.⁴ Ular polisemiya hodisasini leksik-semantik tizimning tabiiy natijasi sifatida talqin etishadi.

Terminlar umumxalq tilidan farqli ravishda maxsus soha ma'nolarini bildiradi. Ammo ular ko'pincha umumtil birliklari bilan kesishib, ularning ma'nolari kengayadi. Masalan, "katta son" (matematika) va "katta" (sifat), "yadro" (fizika, biologiya, siyosat) kabi terminlar polisemiya holatiga ega.

Quyidagi misollar terminlarda polisemiya holatini namoyon etadi:

★ Yadro — fizika (atom markazi), biologiya (hujayra markazi), siyosat (asosiy kuch).

★ Ildiz — botanika (o'simlik qismi), tilshunoslik (so'zning asosi), matematika (ildiz chiqarish).

★ Tarmoq — iqtisod (ishlab chiqarish tarmog'i), informatika (kompyuter tarmog'i), lingvistika (soha tarmog'i). Bu holatlar terminlarning ma'nodosh emas, balki ko'p ma'noli ekanini ko'rsatadi.⁵

Terminologiyada polisemiya, bir tomondan, tilning boyligini ko'rsatsa, ikkinchi tomondan, noaniqlik va chalkashliklarga sabab bo'ladi. Shu sababli, ilmiy sohada terminlar uchun kontekstual aniqlikni ta'minlash zarur. Zamonaviy o'zbek tilida terminlar ma'nosini standartlashtirishda "O'zbek tilining izohli lug'ati" va sohaviy lug'atlar muhim rol o'ynaydi.

Xulosa

O'zbek terminologiyasi sistemasi doimiy rivojlanishda. Bu rivojlanish jarayonida polisemiya tabiiy hodisa sifatida yuzaga chiqadi. Terminlarning ko'p ma'noliligi, bir tomondan, ularning semantik imkoniyatlarini kengaytirsa, boshqa tomondan, ilmiy aniqlikni kamaytirishi mumkin. Shuning uchun zamonaviy terminologiyada polisemiya hodisasini chuqur o'rganish,

⁴ Mahmudov N. Til va nutq. – Toshkent: Fan, 2002.

⁵ Qur'onov D., Mamajonov Z. Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati. – Toshkent: Universitet, 2013.

terminlarni standartlashtirish va bir ma'nolilikka erishish muhim masalalardan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: O'qituvchi, 2010.
2. Madvaliyev A. O'zbek tili leksikologiyasi. – Toshkent: Fan, 2006.
3. Quronov D., Mamajonov Z. Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati. – Toshkent: Universitet, 2013.
4. Mahmudov N. Til va nutq. – Toshkent: Fan, 2002.
5. Sodiqova M. O'zbek terminologiyasining rivojlanish bosqichlari. – Toshkent: Fan, 2018.